

תוכן העניינים

13	פתיחה
14	הסימנים המשמשים במהדורה
	פרק ראשון: שרידים מתורת ארץ ישראל
15	מבוא
15	א. פתיחה
16	ב. הקטעים ומוצאם
18	ג. הפרדת הקטעים
21	ד. סיכום השרידים שנותרו
23	ה. זמנו ומקומו של כתב היד
24	ו. תוכנו של כתב היד
24	1. 'מעין שאילתות'
	(א) פתיחה 24 (ב) מבנה השאילתא 26 (ג) הזיקה לספר שאילתות דרב אחאי 28 (ד) שימושו של 'מעין שאילתות' במשנה 32 (ה) שימושו של 'מעין שאילתות' בתלמוד הירושלמי 34 (ו) שימושו של 'מעין שאילתות' בתלמוד הבבלי 38
52	2. המעשים לבני ארץ ישראל
54	3. מסכת גיהנם
60	ז. השפעתו של החיבור שבקטעי גראץ
60	1. חכמי איטליה במאה השלוש עשרה
62	2. ספר 'בשר על גבי גחלים'
66	3. השפעתו האפשרית של החיבור על חכמי אשכנז
69	ח. סיום
69	1. סיכום הנתונים שעלו בסעיפים הקודמים
71	2. חיבורים נוספים בסגנון ספר שאילתות דרב אחאי
73	3. זמנו של 'מעין שאילתות'
74	4. ארץ ישראל במאות התשיעית והעשירית
75	5. ארץ ישראל – דרום איטליה – אשכנז
78	ט. נספח – חוות דעת פליאוגרפית של ד"ר עדנה אנגל

82	המהדורה: 'מעין שאילתות', מסכת גיהנם והמעשים לבני ארץ ישראל
82	א. 'מעין שאילתות'
113	ב. מסכת גיהנם
117	ג. 'מעין שאילתות' (המשך)
145	ד. המעשים לבני ארץ ישראל

פרק שני: מעין ספר המקצועות למסכת בבא מציעא

149	מבוא
149	א. ספר המקצועות
150	ב. דף חדש מגניזת אירופה
152	ג. גילוי של הדף החדש
155	המהדורה

פרק שלישי: פירוש ר' יוסף קרא לספר משלי

161	מבוא
161	א. תיאור הקטעים
164	ב. זהותו של המפרש
164	1. עדויות חיצוניות על זהותו של המפרש
167	2. ראיות פנימיות לזהותו של המפרש
170	ג. דרכו של המפרש
170	1. אמונות ודעות
171	2. בין פירוש המקרא לפירוש הפיוט
175	נספח: לעזים בפירוש ר' יוסף קרא למשלי, מאת פרופ' סיריל אסלנוב
180	המהדורה: פירוש ר' יוסף קרא למשלי א-ד, ח-יא, טז-יט

פרק רביעי: פירוש ר' יהודה בן נתן (ריב"ן) למסכת יבמות

206	מבוא
206	א. פרסומים קודמים של פירוש ריב"ן למסכת יבמות
208	ב. ציטוטים בספרות הראשונים
209	ג. אחד עשר דפים מפירוש ריב"ן למסכת יבמות בגניזת אירופה
215	ד. טיבם של השרידים מפירוש ריב"ן בגניזת אירופה
218	ה. המפרש ודרכו
221	המהדורה: פירוש ריב"ן למסכת יבמות סה-סז, קטו-קטז, קיח-קיט, קכא-קכב

פרק חמישי: תוספות שאנץ למסכת בבא בתרא

- 244 מבוא
247 המהדורה: תוספות שאנץ למסכת בבא בתרא מז ע"ב-מז ע"ב

פרק שישי: השלמה לפירוש הפיוטים בספר ערוגת הבשם

- 252 מבוא
257 המהדורה

פרק שביעי: מעין ספר האסופות: הלכות פסח והלכות איסור והיתר

- 259 מבוא
259 א. הקטע וטיבו
260 ב. זיקתו של החיבור לספר האסופות
262 ג. חכמי פאווה
264 המהדורה

פרק שמיני: תוספות ר' פרץ מקורביל למסכת זבחים

- 271 מבוא
271 א. קובצי תוספות למסכת זבחים
274 ב. תוספות למסכת זבחים בגניזת אירופה
278 המהדורה: תוספות ר' פרץ מקורביל למסכת זבחים ט ע"ב-י ע"ב

פרק תשיעי: מרדכי הגדול למסכתות ברכות, שבת ובבא קמא

- 285 מבוא
285 א. כתב יד אוקספורד וכתב יד ניו יורק
289 ב. הקטעים בגניזת אירופה
291 ג. היחס בין כ"י אוקספורד וקטעי הכריכות
296 ד. הנוסח המקורי של מרדכי הגדול שבקטעי הכריכות
299 ה. מקורותיו של ספר מרדכי הגדול
304 ו. שימושם של חכמי המאות החמש עשרה והשש עשרה בספר מרדכי הגדול
314 ז. ציטוטים לפי סימנים
318 ח. סיכום
321 המהדורה
321 א. מרדכי הגדול, מסכת ברכות, פרק תשיעי
326 ב. מרדכי הגדול, מסכת שבת, פרקים ראשון ושני
346 ג. מרדכי הגדול, מסכת בבא קמא, פרקים תשיעי ועשירי

פרק ראשון

שרידים מתורת ארץ ישראל

'מעין שאילותות', מסכת גיהנם ו'המעשים לבני ארץ ישראל'

מבוא

א. פתיחה

הדברים שבפרק זה תחילתם במציאה שבאה לידי כמעט בהיסח הדעת וסופם בעבודה קשה ומאומצת. בקיץ של שנת תש"ע הקדשתי כמה ימים לבדיקת כמה קטעי כריכות חשובים בספריית האוניברסיטה בגראץ.¹ ביומי האחרון בעיר זו שמתאי פעמי למנזר הפרנציסקני שבעיר, משום שידעתי שאף שם נשתמרו קטעי כריכות משני חיבורים חשובים: הלכות פסוקות ופירוש ר' יהודה בן נתן (ריב"ן) למסכת יבמות.² עוד ידעתי מאתר האינטרנט המוקדש לתיאור קטעי הכריכות באוסטריה³ שבספריית המנזר שמורים קטעי כריכות אחדים שלא זוהו ולא צולמו. שיערתי כי אלו קטעים מתוך חיבורים ידועים ומפורסמים ואוכל לעמוד על טיבם בזמן הקצר שעמד לרשותי.

האב דידקוס סודי (Frater Didacus Sudy OFM) הציג בפניי את אוצרות הספרייה – עשרות אלפי ספרים עתיקים, ובהם מאות רבות של דפוסים ערש (אינקונבולות). מצלמה לא הייתה ברשותי, וגם תנאי העבודה לא היו אידאליים; נשאתי את הספרים הכבדים אל בימה גבוהה במרכז החדר הקטן ושם בדקתי אותם בעמידה, עד שסוללת המחשב התרוקנה ונאלצתי לסיים את מלאכתי.

הממצא החשוב ביותר שעלה בבדיקה זו התגלה בכרכים Ink. A 62/41-44 (להלן בקיצור: כרך 41, כרך 42, כרך 43 וכרך 44). כרכים אלו הם ארבעה חלקים של ספר שנדפס בנירנברג בסוף שנות השבעים של המאה החמש עשרה.⁴ הספרים נשתמרו בכריכתם המקורית, ומבחוץ לא ניכר כלל שמסתתרים בתוכם קטעים עבריים. אך עם

* תודתי העמוקה לעמיתיי בחוג לתלמוד באוניברסיטה העברית: פרופ' רוברט ברודי, פרופ' שלמה נאה, פרופ' דוד רוזנטל וד"ר יואב רוזנטל שקראו חלקים מפרק זה, הוסיפו לו, הציעו תיקוני קריאה וסיקלו טעויות. תרומתם של ידידים יקרים אלו גדולה ממה שיוכל הקורא להבחין.

1 ראה: עמנואל, מגנזי אירופה, א, עמ' 291-326; ולהלן, פרק תשיעי.

2 ראה דנציג, מבוא לספר הלכות פסוקות, עמ' 634-635; ולהלן, פרק רביעי.

3 www.hebraica.at, Hebräische Fragmente in österreichischen Bibliotheken

4 Antoninus Florentinus, *Summa*, I-IV, Nürnberg, Anton Koburger, 1477-1479

פתיחת הכרכים – ובעיקר הראשון, כרך 41 – התגלה האוצר הטמון בכריכה הפנימית של הספר. בכרך 41 השתמש הכורך בארבעה גזירים של דפי קלף מתוך כתב יד עברי, שכל אחד מהם מחזיק כשליש דף. הכורך הדביק שניים מהגזירים בתחילת הכרך ושניים בסופו, כך שרק צד אחד ניתן היה לקריאה. פיסות קטנות נוספות מכתב היד העברי, שגודלן כ־6 X 6 ס"מ, מצאתי דבוקות גם בשלושת הכרכים האחרים. קטעים אלו מכילים חיבור הלכתי חדש שלא היה בידינו עד כה, בדפוס או בכתב יד. חיבורים אנונימיים שכאלה יש לא מעט, ולא ידעתי אם עליי להשקיע את זמני בשרידים אלו. אך מה שתפס את תשומת לבי הייתה אחת הפיסות הקטנות והקטועות, שבה נכתב: 'אביי בעי קומי רבה האומר...'⁵. הלשון היא ארמית גלילית, לשונו של התלמוד הירושלמי, אך משא ומתן בין אביי ורבה מצוי רק בתלמוד הבבלי, ואינו מצוי כלל בתלמוד הירושלמי! החלטתי אפוא שחיבור זה טעון בדיקה נוספת.

התובנה המרכזית שתעלה בדיון שלהלן היא שלפנינו ככל הנראה יצירה שנתחברה בארץ ישראל בשלהי תקופת הגאונים, והייתה על שולחנם של חכמי מרכז אירופה ואיטליה במאות האחת עשרה עד השלוש עשרה. בדבריי להלן לא אמצה את החידושים שבחיבור ואת המסקנות ההיסטוריות העולות ממנו, ואני מקווה שאחרים יוסיפו וידונו בצדדי השונים.

ב. הקטעים ומוצאם

ספריית המנזר הפרנציסקני בגראץ קיימת כבר מאות שנים,⁶ אך הכרכים הנידונים כאן הגיעו לספרייה לפני שנים לא רבות. בשנות השישים של המאה העשרים הועברו לגראץ אלפי כתבי יד וספרים עתיקים מכמה ספריות של מנזרים פרנציסקנים,⁷ ובהם גם ארבעת הכרכים הללו, שהיו עד אותה שעה בספריית המנזר הפרנציסקני בווינה. חותמת ספריית המנזר בווינה מוטבעת על גבי ארבעת הכרכים.

קודם לווינה, היו ארבעת הכרכים בספריית המנזר הפרנציסקני באגנבורג (Eggenburg).⁸ המנזר באגנבורג הוקם בשנת 1460 וחרב בשנת 1783⁹ (ולאחר מכן שוקם מחדש). אין כמעט שום מידע על ספריית המנזר באגנבורג באותן שלוש מאות

עשרות עותקים של ספר זה מצויים בספריות שונות בעולם; ראה <http://gesamtkatalogder.wiegendrucke.de/docs/GW02186.htm>

5 ראה להלן, ליד הערה 675.

6 ראה לאקנר, כתבי יד בגראץ, עמ' 12.

7 ראה לאנג, בוכינגר ומיטנדורפר, אוספים באוסטריה, IV, עמ' 77-79.

8 ראה לאקנר, כתבי יד בגראץ, עמ' 12, הערה 32.

9 ראה לאנג, בוכינגר ומיטנדורפר, אוספים באוסטריה, III, עמ' 101. בספריית המנזר (Bibliothek des Redemptoristenklosters) מצויים כיום רק ספרי דפוס מאוחרים; ראה שם,

עמ' 101-104.